

HAFIZA YETERSİZ, UNUTMAK İMKÂNSIZ

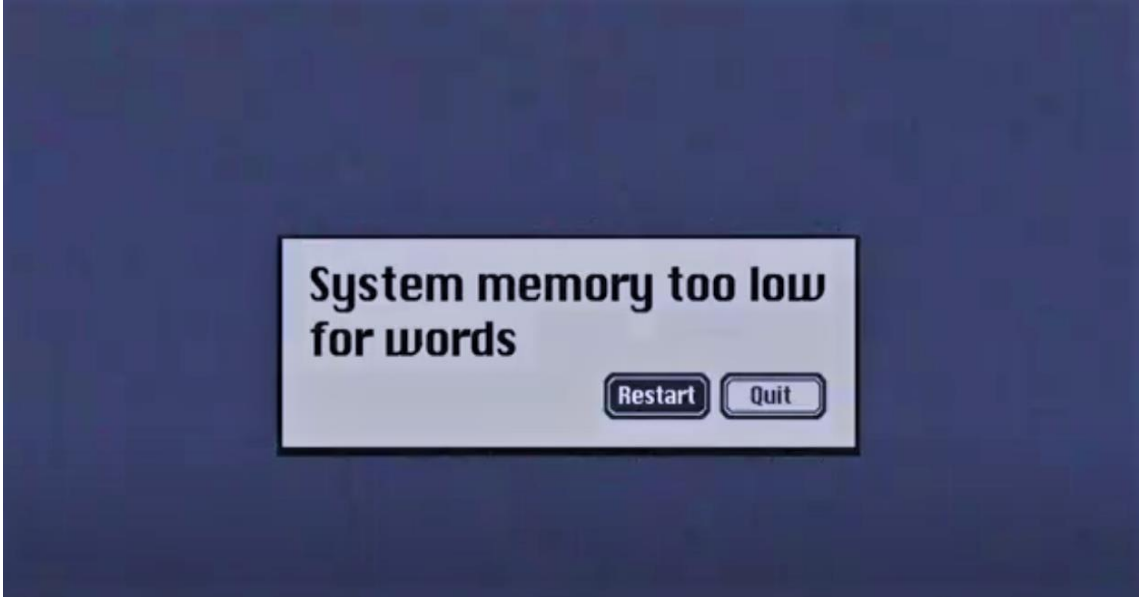
Savaş Çoban¹

Hafızanın sözlük anlamı; yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, zihin olarak karşımıza çıkıyor. Bir bakıma unutmamak ya da unutamamak da hafızaya dâhil edilebilir. Bazı olaylar ve insanlar vardır ki hafızanıza kazılır, **Hrant Dink** de onlardan biri. Yaşamıyla, duruşuyla, söyledikleriyle bu toprakların hafızasından asla silinmeyecek çok değerli ve çok özel bir insan olarak tarihe geçti.

Ümit Kıvanç, **Hrant Dink** belgeselinin isminin öyküsünü şöyle anlatmış: "Filmde bir sekans var, orada **Hrant Dink**'in arkasındaki bilgisayarda 'memory is too low for word' (word programını açmaya hafıza yok) yazıyor; ben onu 'sözlere yer yok' gibi algıladım. Belgeselin ismi de oradan geliyor. **Hrant Dink**'in sözünü dinleyebilmek için bir hafızaya ihtiyaç var ama bizim yaptığımız o hafızayı kapatmak." (kisadalga.net, 19 Ocak 2022 [[bağlantı](#)]) Belgesel bir anlamda **Hrant**'in sözlerini yeniden hatırlatarak hafızamızı tazeliyor. Çok önemli bir görevi yerine getirdiği için **Ümit Kıvanç**'a teşekkür borçlu olduğumuz da bir gerçek.

¹ Bağımsız Araştırmacı

İttihat ve Terakki'den bu yana Ermeni halkına bakış değişmemiştir. **Talat Paşa** hala saygı duyulan bir figür olarak toplumsal anlamda kabul gören bir şahsiyettir. Bu anlamda 1915'ten bu yana değişmeyen bakış açısına sahip olanlar açısından çoğunluk hafızası sürekli kendini hatırlatmakta ve yaptıklarıyla övünmektedir. **Hrant**'ın verdiği mücadele bir anlamıyla bu hafızanın iyileştirilmesini de amaçlıyordu.

Hafıza Yetersiz belgeselinde **Hrant** sanki gökyüzünden yanı başımıza inip bizimle sohbet edercesine bize kendini ve mücadelesini tekrar anlatıyor ve sonunda yine bulutların yanına dönüyor. **Ahmet Ergenç** belgeselle ilgili değerlendirmesinde şöyle diyor:

Müthiş bir berraklıkla sorulan bu sorular üzerine düşünmenin bir 'entelektüel sorumluluk' olmanın dışında, herkese iyi gelecek bir düşünce uğraşı olduğu kanaatindeyim. **Hafıza Yetersiz** de bu düşünce uğraşı için çok iyi bir vesile. Dahası, bütün meseleyi **Hrant Dink**'ten dinleyince, insanın içini ince bir hüznün yanı sıra iyimser bir his kaplıyor, kara bulutları dağıtan bir coşkulu his. Hislerin politikası varsa, bu coşkulu ve dirimsel his son derece politiktir. Bu hissi uyandıracak her ses de başlı başına bir politik eylemdir. Dinliyoruz Ahparig, anlat. (K24, 25 Ocak 2022 [[bağlantı](#)])

Dinliyor ve dinledikçe doluyoruz. Dolu dolu anlatıyor, sesini özlediğimizi hissediyoruz. Bakışlarına takılıp kalıyoruz. Hareketleri sarıyor bizi ve unutuyoruz artık aramızda olmadığını. Dolduruyor hafızamızda boşalan yerleri yeniden.

Rakel Dink, bu sene yaptığı konuşmada **Hrant**'ın sesinin hala kulaklarımızda olduğunu ifade etti : “Çutağım, 15 yıl oldu, arkandan sıkılan kalles kurşunlar seni bizden alalı. Sesin hâlâ kulağımızda. Halkına yapılanları her anlattığında seni hainlikle, arkadan hançerlemekle suçlamışlardı oysa...” diye başladığı konuşmaya “Şu geçmişin kilidini açalım da özgür kalsın acı dolu ruhlar. Evimizi inşa edeceğimiz sağlam kayadır gerçek. Hakikat sağlam kayadır.” diyerek devam etti ve “Sesin, kulağımızda. Sözümüz söz.” diyerek sonlandırdı. **Hrant** her zaman hakikatin sesi oldu ve sesi hala kulaklarımızda, sözleri hafızalarımızda. **Ümit Kıvanç**'ın belgeseli **Hrant**'ın yüzünü, sesini yeniden çok incelikle bizlere hatırlattı.

“Üç bin yıldır bu topraklarda yaşıyorum, yabancı falan değilim...” diyor **Hrant**, “Benim esas sancım bu topraklarda üç milyon nüfustan cumhuriyete geçerken üç yüzbin olduk. O üç yüzbini de tükettiler, tükettiler, atalarımın ürettiğini de tükettiler,” diyerek içindeki acıyı da ortaya koyuyor ve “Bu üç milyon insan niye yok diye o empatiyle bakarsanız belki bana sempatiyle bakabilirsiniz.” diyor. “Bu çözümsüzlüğü nasıl aşarız?” diye soruyor **Hrant** ve yine kendisi yanıtlıyor: “Bellek değiş tokuşu, konuşma, diyalog ve bunların olmazsa olmaz koşulu ifade özgürlüğü ile . . . Çünkü biz birbirimizin doktoruyuz. Sen benim doktorumsun, ben senin.” diyor ve bize sesleniyor: “Gelin önce birbirimizi anlayalım... Gelin önce birbirimizin acularına saygı gösterelim... Gelin önce birbirimizi yaşatalım.” **Hrant**, “Bakınız dikkat ederseniz eskiden beri bu topraklarda Ermeniler yaşamış. Türk resmi tezine bakarsanız hiç Ermeni yoktu bir zamanlar, yaşamamıştı, böyle bir konu da yoktu. Sonra baktılar olmuyor, ‘varlardı ama azlardı, azlardı ama azmışlardı, azmışlardı sonra biz de ne yapalım onları iteledik, biraz götürdük bir yerlere, giderken bir şeyler oldu’ dendi.” diyor. Türklerin “soykırım” sözcüğüne olan tepkisini bildiği için bu sözcüğü kullanmayan **Hrant**, hep Ermeni halkının yaşadıklarının kabul edilmesi

ve Ermenilerle empati yapılmasını istiyordu. İki halkın yaşanan tüm acılara rağmen barış içinde yaşamaları için çabaladı. Ne acıdır ki bu çabaları bir gün birkaç kurşunla durduruldu.

Ümit Kıvanç, **Hrant**'ın Ermeni sorununu sesli bir kitap gibi anlattığı belgeselinde çok önemli bir görevi yerine getiriyor; bizlere hem **Hrant**'ı tekrar hatırlatıyor hem de **Hrant**'ı tanımayan gençlere ve gelecek nesillere onu tanımalarını sağlayacak harika bir belgesel ortaya koyuyor. **Ümit Kıvanç**, belgesel için “bunu yapmadan şu dünyadan gitsem gözüm açık giderdim” diyor. **Kıvanç**, **Yeşim Özdemir**'le yaptığı söyleşide şunları söylüyor:

Türkiye toplumu hafızasız bir toplum değil tabii ki. Ama Türkiye’de şöyle ciddi bir sorun var. Hafızamızı samimi olarak açmaya kalktığımızda ilk elde hatırlamamız gereken bir dizi olay var ama biz onları hiç hatırlamak istemiyoruz. Sadece biz hatırlamak istememekle de kalmıyoruz başkalarının hatırlamasını da istemiyoruz. Ülkenin kuruluşunda çok ağır bir takım suçlar-günahlar var, o dönemlerde. İşte son yüzyılda Osmanlı’nın ve yirminci yüzyılda işlenmiş çok büyük suçlar var. Bu ülkenin bin yıllardır burada yaşayan ailesinin bir kısmını, biz buradan öldürüp sürdük, mallarına-mülküne el koyduk ve onun üzerine de bir hayat kurduk. E şimdi insanlardan hafızalarını yoklamalarını istediğinizde hatırlayacakları böyle bir şey oluyor. Onun için de hatırlamak istemiyorlar. (kisadalga.net, 19 Ocak 2022 [[bağlantı](#)])

Çünkü hatırlarsak yüzümüz kızaracak, utanacağız ve lanet okuyacağız geçmişimizde kötülük yapanlara ve bunu bize miras olarak bırakanlara.

Bu kısımda sözü biraz alarak ulus-devlet ve bu topraklardaki serüvenine kısaca değinmek istiyorum. Türkiye daha kuruluş sürecindeyken ulus-devlet anlayışına göre şekillendirilmeye başlanıyordu. “Devletçi-seçkinler, İttihat ve Terakki kanalıyla İmparatorluğun denetimini ele geçirdiler. Bunların genel yaklaşımı Batı yanlısı olduğundan, Batının ekonomik kalkınmasına koşut olmak üzere, ulusal bir burjuvazi yaratılmasını desteklemek istediler.” (Kongar, 2001: 610) Ancak bir ulus-devlet oluşturma aşamasına ulaşamadılar. “... daha sonra Kurtuluş Savaşı ve gerçekleştirdiği devrim ile Atatürk önderliğinde devletçi seçkinciler eli ile Batıda kendiliğinden oluşan; ekonomik gelişmenin sonucu ortaya çıkan toplumsal kurumlar bu yeni Türkiye’de bu gelişmenin desteği olmadan tepeden inme kararlarla kuruluyor ve bu yapının ekonomik değişme ve gelişmeyi üretmesi bekleniyordu.” (Kongar, 2001: 611)

Başka bir deyişle Avrupa’nın izinde ulus-devlet örneği temel alınan bir devlet kuruluyordu. “Böylece Osmanlının kaçırmış olduğu aydınlanma ve sanayileşme treni yeni ulus-devlet tarafından kısa yoldan yakalanmaya çalışılıyordu.” (Kongar, 2001: 11) Ancak bu devlet, ulus-devlet olmak için önce bir ulus yaratmak zorunda kalıyor ve bunu yaparken çok sancılı bir süreçten geçmek zorunda kalıyordu. Azınlıklar konusu rafa kaldırılıyor ve Türkiye toprakları üzerinde yaşayan herkese Türk deniliyordu. Türkiye açısından azınlıklarla ilgili sorunların başlangıcı Lozan Antlaşması sonrasında kendi dil ve kültürlerini yaşatma hakkı verilmeyen etnik grupların asimile edilmeye ve yok sayılmaya çalışılmasıyla başlıyordu. Lozan Antlaşması ile azınlık olarak kabul edilen halklar ise değişik komplolar ve saldırılarla göç etmeye zorlandılar.

Türkiye açısından ulus-devlet kavramı da azınlıklar kavramı da çok şey ifade etmektedir. “Türkiye, bir ulus-devlet olarak örgütlenmeye koyulduğu zamanlardan beridir, ekalliyetler (azınlıklar) meselesi, Şark meselesi, Güneydoğu sorunu gibi adlar altında bu türden meselelerle uğraşiyor, başka pek çok ulus-devlet gibi. Malum, dünyanın pek çok yerinde siyasi topluluklar bu türden sorunlarla uğraşiyor. Etno-politik meselelerle yüzleşmek, cebelleşmek, ulus-devletler çağında istisna değil, kural.” (Yeğen, 2009) 1924’te yürürlüğe giren Anayasa, ülkede Türklükten başka etnik kimliklerin de var olduğu gerçeğini kabul ediyor, ancak bunların yeniden üretimine izin verilmeyeceğini beyan ediyordu. Anayasaya göre, “Memleket dahilinde hukuk-u mütesaviyeyi (hukuksal eşitliği) haiz başka ırktan gelme kimseler bulun[makla] beraber, ‘devlet, Türkten başka bir millet tanımaz’dı; çünkü “devletimiz bir devlet-i milliye” idi.” (Kayacıoğlu, 1994: 67) Bu milli devlet

kendi milletini de oluşturmak zorundaydı çünkü Osmanlıdan kalan ulusal mantık ulus-devlet mantığına uymuyordu. Bu mantık sonucu yaşananlar, Türkleşmeyen tüm halklara büyük acılar yaşattı. Bu acılar hafızalardan silinmeye çalışılsa da acıları yaşayanlar hafızalarını kaybetmediler.

Hafıza Yetersiz ile **Ümit Kıvanç**, **Hrant Dink**'i Ermeni halkının acılarını anlatırken asla düşmanlaşmayan, ayrıştırmayan, barışçı sesiyle tekrar hatırlattı bizlere, hafızalarımıza kazıdı ve geleceğe çok güzel bir miras bıraktı. **Hrant Dink**'i özlediğimizde izleyebileceğimiz bir belgesel var artık.

Her dinlediğimde gözyaşlarımı tutamadığım hikâyeyi buraya alarak yazıyı bitirmek istiyorum. Hafızalarımızdan silinmesin. Okurken **Hrant**'ın sesi kulaklarınızda yankılsın.

Sivas'ın bir kazasından bir amca beni aradı. 'Oğul seni aradık seni bulduk. Burada bir tane yaşlı kadın var heral sizdendir bu. Allah'ın rahmetine kavuştu. Bir yakının bulursanız gelip alsınlar ya da biz burada namazımızı kılıp gömeceğiz' dedi. Peki dedim amca ararım. Verdi adını Beatris Hanım diye biri 70 yaşında Fransa'dan gezmeye gitmiş oraya. Aradım 10 dakika içinde buldum. Biz birbirimizi biliriz çok azız çünkü. Gittim dükkânlarına, adını verdim 'böyle birini tanır mısınız' dedim. Bir kadın döndü 'benim anamdır' dedi. Valla böyle böyle, 'anan nerede?' dedim. Dedi 'Abi Fransa'da yaşar' hiç mi gelmez buralara? 'O senede üç dört kez Türkiye'ye gelir ama İstanbul'a ya uğrar ya uğramaz. Kalkar köyüne gider. Terk ettiğimiz köyüne gider' dedi.

Anlattım, kalktı gitti. Ertesi gün bana bir telefon açtı. Bulmuş, tespit etmiş anası. Peki, getirecek misin naaşı dedim. 'Ben getireceğim de burada bir amca var' dedi ağlamaya başladı. Ver amcayı dedim. 'Amca niye ağlatıyorsun' dedim. 'Oğlum bir şey demedim. Dedim ki, kızım anandır, malındır ama bana sorarsan bırak kalsın burada gömülsün. Su çatlağını buldu' dedi. Ben döküldüm. Orada döküldüm, Anadolu insanının bu değişinden döküldüm. Bu algılamadan döküldüm. Evet, su çatlağını bulmuştu. Doğrudur, hakikatten Ermenilerin bu ülkede gözü var. Bu topraklarda gözü var. O zaman yazdığımı şimdi size de tekrarlıyayım. Tam o sıralarda Sayın Cumhurbaşkanı Demirel; 'Ermenilere 3 çakıl taş bile vermeyiz' diye bir laf etmişti. Ben de bu kadının öyküsün yazmıştım. Ve demiştim ki; Evet, biz Ermenilerin bu topraklarda gözümüz var. Var çünkü kökümüz burada. Ama merak etmeyin bu toprakları alıp gitmek için değil, bu toprakların gelip dibine girmek için...

Hrant şimdi çok sevdiği bu toprağın altında, su çatlağını buldu ama adalet hala yerini bulamadı...

Kaynakça

Kayacıoğlu, Ersin (1994) "Türkiye'de Köktenci Sağ Partiler ve Seçmen Tercihleri", *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, Sayı: 7. İstanbul: Bağlam Yayınları

Kongar, Emre (2001) *21. Yüzyılda Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitabevi

Yeğen, Mesut (2009) "Müstakbel-Türkten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler", *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi*, 23 Mayıs 2009 tarihli konuşma metni.